

RUS SALATASINDAN AMERİKAN SALATASINA: TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN KOCAELİ ARKEOLOJİSİNE YANSIMASI

RİDVAN GÖLCÜK*
AYLİN GÖLCÜK**

II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ

II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye, Uluslararası politik yaklaşımını “sorunsuzluk” üzerine kurmakta ve ittifak arayışlarında bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği ile 17 Aralık 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı, 1935 yılında 10 yıl süreyle uzatılmıştı. Bir yandan da Fransa ve İngiltere ile ittifak arayışları sürmekteydi.

II. Dünya Savaşı'nın hemen başında Sovyetler Birliği'nin daveti üzerine 1 Ekim 1939'da Moskova'da Molotov ile Dışişleri Bakanı Şükrü SARAÇOĞLU arasındaki görüşmeler her iki ülkenin, uzun yıllar sürecek olan politik ilişkilerinin şekillenmesinin temellerini oluşturacaktı. Görüşmelerin ana konusunu Sovyetlerin değişiklik talep ettiği Montreux Antlaşması oluşturuyordu. Sovyetler, Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği ile ortak savunulmasını talep ediyordu. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak arayışlarına dikkat çeken Sovyetler, isteklerini ve taleplerini 23 gün süren görüşmelerle Türkiye'ye ilettiler. 23 günlük başarısız görüşmeler neticesinde Türkiye'ye geri dönen Şükrü SARAÇOĞLU, bu görüşmeleri daha sonra “bir boğuşma” olarak niteleyecekti. Ancak şüphesiz ki bu “boğuşma” burada bitmeyecek ve II. Dünya Savaşı sonrasında da hem Türk-Rus ilişkilerinde hem de Türk-Amerikan ilişkilerinde yön tayin edici olacaktır.

1945 SONRASI SOVYET TALEPLERİ

Savaş sonrası, büyük yıkıma uğramış, bitap düşmüş Avrupa kıtası ve yorgun Birleşik Krallık ile özetlemek mümkün olacaktır. Ancak durum Sovyetler Birliği için böyle olmamış, Sovyetler, savaş öncesi emellerini savaş sonrasında da devam ettirecek gücü kendinde bulmuştur. Yalta Konferansı sırasında ilk kez resmi olarak müteffiklerine Montreux Sözleşmesi'nin yeniden değerlendirilmesini masaya getirmiş ancak talebine karşılık bulamamıştır.

19 Mart 1945 günü, Molotov'un daveti üzerine Sovyet Dışişleri Bakanlığı'na giden Selim SARPER, Sovyetlerin, giderek dozajını arttıran talepleri ile yüz yüze gelmişti. Görüşme sırasında Molotov, tek taraflı olarak 17 Aralık 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı feshettiklerini bildirdi. Ardından 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın değiştirilmesini teklif ederek, Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini, Boğazlarda ise Sovyetlere kara

* Kocaeli Müze Müdürlüğü

** Kocaeli Müze Müdürlüğü

ve Deniz Üssü verilmesini talep etmişti. Stalin Boğazlar konusundaki görüşünü Yalta Konferansında dile getirmişti: "Türkiye gibi küçük bir ülkenin, Rusya gibi büyük bir ülkeye açılan boğazları tek başına kontrol etmesi kabul edilemezdi." Türkiye için kabul edilemez olan bu istekler sonrası Türkiye'nin yaptığı ilk refleks hareketlerden birisi destek için konuyu İngiltere'ye taşımak olmuştur. Ancak savaş yorgunu İngiltere'nin bu talebe cevap verebilmesi mümkün olmamıştır. Ancak Türkiye'nin Sovyetlere karşı tek başına direnemeyeceği gerçeği, ne olursa olsun güçlü bir ittifak bulması konusunda bir yol haritası belirleme gerekliliğini kaçınılmaz kılıyordu.

İngiltere'den istediği cevabı alamayan Türkiye bu kez Amerika Birleşik Devletleri'nin kapısını çaldı. Ancak henüz Sovyet tehdidinin farkında olmayan dahası "dünya ağabeyliği" pratiğine sahip olmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi anlaması mümkün olmadı.

17 Temmuz – 2 Ağustos 1945'de Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere arasında düzenlenen Postdam Konferansı'nda Türkiye'nin korkulu rüyası boğazlar konusu gündeme gelmişti. Churchill'in Sovyetlerin Boğazlar konusundaki isteklerine açık destek vermediği; Amerika Birleşik Devletleri'nin ise Kars-Ardahan talebi konusunda bunun iki ülke arasındaki bir sorun olduğunu düşünmesi ne Türkiye'nin ne de Sovyetler Birliği'nin çok memnun kaldığı sonuçlar değildi. Konferanstan, günün koşullarına uymadığı için Montreux'de değişiklik yapılması gerektiği şeklinde bir fikir birliği oldu ancak bunun nasıl olacağı konusunda bir karara varılamadı.

POLİTİKA DEĞİŞİKLİĞİ

İlk aşamada Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerini Sovyet tehdidi karşısında ikna edemedi. Ancak İngiltere, Sovyet emellerini anlamak konusunda şüphesiz ki Amerika'dan daha başarılıydı; Amerika'yı ikna etmek konusunda da Türkiye'den... Tam bu sırada II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiş olan İran'dan, 2 Mart 1946'da askerlerini çekme kararını uygulamayan Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet tehdidini algılamak konusunda işini kolaylaştırmıştı.

Bu gelişmeler sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin görüşleri değişmeye başlamış ve artık Türkiye'yi desteklemeye başlamıştır. Bu geç refleksin nedeni olarak 4 Mart 1817 – 4 Mart 1825 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri başkanlığı yapan James Monroe'nun, Monroe Doktrini olarak bilinen politikasını göstermek hiç de yanlış olmayacaktır.

AHMET MÜNİR ERTEGÜN

11 Kasım 1944 günü Washington'da vefat eden Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Ahmet Münir Erteğün'ün cenazesi, İkinci Dünya Savaşı şartları sebebiyle Türkiye'ye gönderilememişti. Ancak 15 ay sonra, 6 Mart 1946'da, Ahmet Münir Erteğün'ün cenazesinin Türkiye'ye gönderilmesi kararı verilmişti. Ve cenazenin Amerikan Donanması'nın en büyük savaş gemilerinden birisi olan Missouri Savaş Gemisi ile İstanbul'a gönderileceği duyuruldu. Sovyetler Birliği'ne aynı gün İran'dan çekilmesi için verilen nota, Missouri'nin cenaze dışında Sovyetler Birliği için büyük bir mesaj taşıdığına da göstergesiydi.

Missouri'nin İstanbul yolculuğu, Türkiye'de büyük bir coşku uyandırdı. Missouri kısa sürede ABD'nin Türkiye'ye gösterdiği ilginin, iki ülke arasındaki dostluk rüzgarının temsili haline geldi. Missouri'nin ziyareti için İstanbul'da sokaklar temizlendi, evler boyandı, cami minareleri arasına mahlalar asıldı, "Missouri Sigaraları" üretildi.

RUS SALATASINDAN AMERİKAN SALATASINA...

1838-1883 yılları arasında yaşamış Moskova'da ki Hermitage Restoran'ın sahibi Lucien Olivier'in, Oliver Salad adıyla bilinen salatası sınırları aşan bir üne kavuşmuş ve Bolşevik ihtilalinden kaçan Ruslar ile İstanbul'da bu lezzet yayılmış ve artık "Rus Salatası" büyük lokantaların menülerine girmişti. Ancak Missouri rüzgarı o kadar kuvvetli esmişti ki dönem anekdotlarına bakılırsa menülerde, büfe camlarındaki Rus Salatası adı bir gecede müttefikimiz olmasından gurur duyulan Amerika'nın adı ile değişmiş ve artık "Amerikan Salatası" olmuştu.

TRUMAN DOKTRİNİ

Missouri'nin İstanbul'a ulaştığı gün, 5 Nisan 1946'da, Ülkesinde "Ordu Konuşması" yapan Başkan Truman şunları söylüyordu:

"Gözlerimizi yakın ve Orta Doğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş tabii kaynaklar var. En işlek kara, deniz ve hava yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki milletlerin hiçbiri ne yalnız, ne de birlikte, kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyabilecek kadar kuvvetli değildir. Böyle olunca da Yakın ve Orta Doğu'nun bu bölge dışı büyük devletler arasında kuvvetli bir rekabet alanı olduğunu ve bu rekabetin birdenbire bir çatışma doğurabileceğini kestirmek kolaydır."

Yukarıdaki satırlarda Truman'ın Ülkesinin dışişleri politikasını nasıl şekillendireceğine dair büyük izler bulmak mümkündür. Kaldı ki yaklaşık 1 yıl sonra, 12 Mart 1947'de Başkan, Türkiye ve Yunanistan'a yardım edilebilmesi için Kongre'de bir konuşma yaptı. "Truman Doktrini" olarak anılan bu konuşmada ağırlıklı olarak Yunanistan konu edilmişti. Yardım programı kültürel olarak daha yakın bulunan bir Ülke üzerinden açıklanmaya çalışılmış olmalıdır. Kongrenin bazı üyeleri Türkiye'nin II. Dünya savaşına katılmamış olması ve 245 Milyon \$'lık altın ve döviz stokunu sebep göstererek Türkiye'nin yapılacak yardımdan yararlanmamasını savunuyorlardı. Neticede "Public Law 75" 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girdi. Buna göre 300 Milyon \$ Yunanistan, 100 Milyon \$ ise Türkiye için kullanılacaktı.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan antlaşma ile yardım, Türkiye adına yürürlüğe girmiş oluyordu. Anlaşmanın 4. Maddesi yardım malzemelerinin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olmadığını ve yardımın amacı dışında kullanılmayacağını belirtiyordu. Bu yardımın bir asker yardım olduğu düşünüldüğünde 4. Maddenin ileride ortaya çıkacak problemlerin kaynağı olduğu da tahmin edilecektir.

MARSHALL PLANI

Marshall Planı temelde II.Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkıma maruz kalmış Avrupa Ülkelerini hedef almaktaydı. Zira ekonomik olarak çökmüş Avrupa'nın Sovyetler karşısında kolay lokma olacağı görüşü hakimdi.

Türkiye'nin, plana dahil olma konusundaki isteğine rağmen altın ve döviz rezervleri sebebiyle başlangıçta bu uygun görülmemiştir. Fakat Türkiye'nin ısrarı ve Türkiye'nin plana dahil olması gerektiğini düşünen Amerikalı diplomatların katkısı ile Türkiye 16. Ülke olarak plana dahil oldu. Türkiye 1948-1951 tarihleri arasında bu kapsamda toplamda 126.522.000 \$ yardım almıştır.

Türkiye'nin çeşitli yıllarda Amerika'dan aldığı askeri yardım, yedek parça ve bakım giderleri, ülkenin elinde bulunan altın ve döviz stoklarının hızlıca erimesine neden oldu. Ve bu durum Türkiye ekonomisine yıllarca büyük bir yük getirdi.

ASKERİ ÜSTLER VE NATO

Dünya politikalarının gittikçe iki kutuplu bir hal alması üzerine Türkiye, Batı Bloğu içinde yer almayı seçti. Fakat her daim olduğu gibi bu oluşumlara dahil olmak, Türkiye için hiç de kolay olmamış ve bunun için mücadele etmesi gerekmişti.

NATO'ya üye olmak konusunda da benzer zorluklarla karşılaşan Türkiye, kendi sınırlarında kurulması planlanan askeri üsleri pazarlık sürecinin en önemli unsurlarından birisi haline getirdi. Sovyetler Birliği'nin 1949 yılının Ağustosunda ilk atom bombasını patlatması ile Türkiye'nin jeopolitik konumu ve üsleri hayati önem kazandı. Ekim 1949'da ise Türkiye'de inşa edilecek tesisler ve havaalanları konusunda ABD ve Türkiye arasında prensip anlaşmasına varıldı. 1950 yılında başlayan inşa ve modernizasyon çalışmalarına rağmen herhangi bir savaş durumunda bu üslerin ABD tarafından kullanılabilmesi garantisizdi. Bu durumda dahi ABD Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklememiştir. Ancak tam da bu ortamda çıkan Kore Savaşı ve Türkiye'nin Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki 241. Türk Alayı ile savaşa katılması Türkiye'nin bu konudaki beklentilerini arttırmıştır.

Türkiye'nin üslerin kullanımını NATO üyesi olmadan vermemesi ABD'yi sonunda ikna etmesini sağlamış ve Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmen üye olmuştur.

KIBRIS MESELESİ

1571 yılında fethedilen ve yaklaşık 300 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan Kıbrıs, 1878 yılına gelindiğinde 92.000 altın karşılığında Birleşik Krallığa kiralandı. Mülkiyet her ne kadar Osmanlı'da gözüke de yönetim Birleşik Krallığa geçmişti. 1914 yılında başlayan I.Dünya Savaşına, Birleşik Krallığın karşısında, Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı, Birleşik Krallığın bunu sebep göstererek adayı ilhak etmesine ve vali atmasına boyun eğmek zorunda kaldı. Lozan Barış Antlaşmasının 21. Maddesi ile de bu ilhak tanınmış oldu. Bunun ardından Ada'da kalan Türklere İngiliz vatandaşı olma, bunu kabul etmeyenlerin Kıbrıs'ı terk etme zorunluluğu getirildi ve böylece binlerce Türk Ada'yı terk etmek zorunda kaldı.

1930'lu yıllarda Ada'da ki Rumların Enosis iddiaları gittikçe yankılanmaya başladı. Bu dönemlerde Türkiye'nin Ada üzerinde bir hak talebi olmadı. 23 Ocak 1950'de "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hakimiyeti ve idaresi altındadır." diyen Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin SADAK ülkenin o günkü konu hakkındaki politikasını ortaya koymaktadır. Fakat Ada'da gittikçe sertleşen Rum başkaldırıları Türkleri hedef aldıkça, Türkiye politikasını gözden geçirme gereği duymuştur. 1955 yılında Kıbrıslı Rumların kurduğu EOKA örgütünün silahlı eylemlere başlaması ile beraber Türkiye, yürüttüğü politikada keskin bir ayrıma girmiştir. Türkiye'nin hayati önem arz eden hakları bulunduğunu ve İngiltere'nin hükümlerinden ancak Türkiye lehine vazgeçebileceği ifade edilmiştir. Bu tarihten sonra ise Türkiye Ada'da "Taksim" tezini savunmuştur.

11 Şubat 1959 tarihinde Zürih'te Türkiye ve Yunanistan ortak bir anlaşmaya imza koymuşlardır. Böylece taraflar Enosis ve taksim iddialarından vazgeçerek Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasını onaylıyorlardı. Aynı zamanda bu antlaşma ile garantör devlet statüsünü elde eden Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan bu yana ilk kez bir kazanım elde etmiştir ki ileride bu hakka dayanarak Ada'nın kaderini tayin edebilmiştir.

Londra'da, İngiltere'nin de onayı alındıktan sonra Zürih ve Londra antlaşmaları sonrası, 1960 yılında, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Fakat kısa bir süre sonra bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Rumlar için pek de önemli olmadığı anlaşıldı. Çünkü asıl hedef Ada'da Türk varlığını "azınlık" haline getirmektir. Makarios'un Cumhurbaşkanı olarak şiddeti organize etmesi ve desteklemesi bu yeni kurulan devletin sonunu kısa zamanda getirdi ve artık 1963 yılı sonlarına gelindiğinde Cumhuriyet yönetimi son buldu. Gittikçe artan şiddet sonunda Türkiye, Ada üzerinde jet uçaklarını uçurdu. Bunun üzerine 30 Aralık 1963 tarihinde İngilizler tarafından Lefkoşa'nın Türk ve Rum kesimini ayıran "Yeşil Hat" çizilmiştir. Bu aynı zamanda Ada'da "taksim" şartlarının hazırlanmasına da sebep olmuştur.

21 Aralık 1963 günü "Kanlı Noel", ardından "Banyo Katliamı" ve Türkiye'nin tüm ısrarına rağmen, İngiliz askerlerinin yetersiz kalan müdahaleleri işleri çığırından çıkarıyordu. Sonunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince 4 Mart 1964 tarihinde Ada'ya Barış Gücü gönderilmesi kararı alındı fakat bu durum da Rum katliamlarının önünü kesmemiştir. Türkiye'nin ABD'den beklediği müdahale ya da destek de hiçbir zaman gelmedi. ABD'nin iki NATO ülkesi arasında bir tutum göstermekten uzak kaldığını söylemek mümkündür.

JOHNSON MEKTUBU

Tüm bu gelişmeler sonucunda, İsmet İnönü Hükümeti'nin, Ada'ya müdahalede bulunabileceğini ima eden diplomatik bildirimleri üzerine ABD Başkanı Johnson'un, 5 Haziran 1964 tarihinde Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup Türkiye-Amerika ilişkileri açısından büyük bir kırılmaya sebep olmuştur. Mektubun içeriği İnönü Hükümeti tarafından açıklanmamış ve kamuoyu ancak 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet Gazetesi ile mektubun içeriğinden haberdar olmuştur.

Bu mektup diplomatik dilden tamamen uzak ve tehditler içeren bir mektup olmuştur. Örneğin mektubun bir bölümünde Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türkiye'ye sağlanan silah yardımlarının böyle bir müdahalede kullanılmayacağını anlatıyordu:

“Aynı zamanda, Bay Başkan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın 14’üncü maddesi mucibince, askeri yardımın, verilmiş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin onayını alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede ABD tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.”

Mektubun bir başka bölümünde ise daha ileri gidiyor ve Türkiye tarafından yapılacak olası müdahalede on binlerce Kıbrıslı Türk’ün katledilebileceği ve dahası Birleşmiş Milletlerin bunu önleyemeyeceği belirtiliyordu:

“Düşünülen Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türk’ün katledilmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete girişilmesi, kızgınlık doğuracak ve girişeceğiniz askeri hareketin, himaye etmeye çalıştığınız kimselerin pek çoğunun toptan imhasını önlemeye yeter derecede müessir olması imkânsız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.”

Türkiye’nin, Sovyetler Birliği karşısında müttefiki olarak gördüğü Amerika’nın bu konuda çokta samimi olmadığını gösteren satırlar ise Türk Hükümeti için tam bir hayal kırıklığı olmuştur:

“Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale, Sovyetler Birliğinin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan, Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı, Türkiye’yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.”

KIBRIS HAREKATI

Johnson mektubu sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler temelden sarsıldı. Ardından gelen yıllarda Türkiye belki de ihmal ettiğini düşündüğü komşusu Sovyetler ile uzun bir aradan sonra ilk diplomatik temaslarda bulundu. Sovyetler Kıbrıs konusunda yanımızda olduğuna dair mesajlar verdi.

15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan desteği ile Ada’da gerçekleştirilen darbe sonrası Türkiye İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin telkinlerine kulak asmayarak, 20 Temmuz 1974 günü Kıbrıs Barış Harekatı’nı başlatmış ve Ada’ya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Zürih ve Londra Antlaşmasının 4. Maddesine dayanarak Ada’ya çıktığını savunmuştur. Kısa bir süre içinde gelişen hareketlerle Ada’nın yaklaşık %40 lık bölümü Türk hakimiyetine geçmiştir.

Bu gelişmelerin ardından 5 Şubat 1975 günü Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye silah ambargosu uygulayacağını duyurmuştur. Bunun üzerine, 13 Şubat 1975’te Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin kurulduğu açıklandı. 25 Temmuz 1975’te ABD’ye nota verilerek savunma işbirliği antlaşmasının yürürlükten kaldırıldığı duyuruldu. Ve böylece Türkiye’deki bütün Amerikan tesisleri ve üslerinden Amerikalı askerlerden alınarak Türk Ordusunun gözetimine geçti.

“MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ”

Bundan yaklaşık 1 yıl önce Kocaeli Müzesi Arkeoloji Koleksiyonu envanter defterinde bir kısım amphoralar ile ilgili araştırma yaparken 6 amphoranın envanter kayıtlarında yazan ortak ifade dikkatimizi çekti. Envanter kayıtlarında bu eserlerin Müzeye geldiği yerin “Karamürsel Hava Alanı” olduğu yazıyordu. Bir diğer ilginç bilgi ise eserlerin müzeye geldiği tarihi: “22.10.1975”. İşte bu iki ifadenin peşine düşmemiz bize bu bildiriye yazdırın süreç oldu.

KARAMÜRSEL HAVA SAHASI

Envanter fişinde “Karamürsel Hava Sahası” olarak belirtilen yer 1950’lerde Amerika ile yaptığımız ikili antlaşmalar ile kurulmuş bir Amerikan Üssüydü. TUSLOG olarak hizmet veren bu üssün aslında o gün pek bilinmeyen bir görevi vardı. Üssün içinde “Elephant Cage” (fil kafesi) olarak adlandırılan teknik bir teçhizat bulunmaktaydı. Ve bu teçhizat sayesinde Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği’ni dinliyordu. Hürriyet Gazetesi yazarı Ertuğrul ÖZKÖK, James Bamford’un “Body of Secrets” adlı kitabından yola çıkarak 14 Mart 2002 günü köşesinde şunları yazıyordu:

Dakikası dakikasına veriyorum, çünkü olayın bütün ayrıntıları, Amerikan kayıtlarına geçmiş durumda Marmara Denizi kıyısındaki Karamürsel Kasabası güzel bir bahar günü yaşamaktadır. Kahvelerin önüne sandalyeler atılmış, kışın dumanaltı günleri geride kalmıştır. Dışarda her şey sakin görünürken, Karamürsel’deki Amerikan üssünde müthiş bir telaş yaşanmaktadır. Çünkü üssün dev radar antenleri, Kuzey’den gelen çok önemli bazı konuşmaları kaydetmektedir. Bu konuşmalar, Soğuk Savaş’ta yepyeni bir dönemi açacak niteliktedir.

Çünkü Karamürsel antenleri, Sovyetler Birliği’nin fırlattığı Vostok 1 roketinin rampadan çıkışını tespit etmiştir. Roketin içinde, uzay tarihinin çok önemli bir siması bulunmaktadır. Smolensk yakınlarındaki Kuluşino Köyü’nde yaşayan köylü bir ailenin çocuğu olan bu kozmonotun adı Yuri Gagarin’dir. Ruslar bu uzay aracını çok büyük gizlilik içinde fırlatmışlardır. Çünkü bu insanlı ilk uzay uçuşudur ve büyük riskler vardır. Bir kaza olduğu takdirde bu büyük bir ihtimalle gizli tutulacak, başarılığında ise Sovyet rejiminin zaferi olarak duyurulacaktır. Oysa Karamürsel üssü, füze daha rampadan fırlatılmadan, ilk konuşmaları kaydetmeye başlamıştır. Bu konuşmaları ilk fark eden kişi, üsteki görevli operatör Jack Wood’dur. Yaptığı işin tarihi önemini çok iyi anlamıştır. İnsanlı ilk uzay denemesini kaydetmiştir. Gagarin’in yeryüzüne dönüşü az daha büyük bir trajediyle sonuçlanacaktır. Çünkü Vostok 1 tam atmosfere gireceği sırada, iki bölümünün ayrılma işlemi yapılamamış ve araç kendi etrafında dönmeye başlamıştır. Aşağıdaki kontrol merkezi telaşlanmış, ancak Gagarin son anda duruma hakim olmuştur.

Böylece Karamürsel Üssü İnsanlı ilk uzay uçuşunu Dünya üzerinde ilk öğrenen nokta oldu.

Bugün bir bölümü Yalova’nın Altınova İlçesinde kalan Üssün sosyal yaşamında dair birçok fotoğrafa bir dönemler o üste görev yapmış Amerikalı askerlerin ve ailelerinin internette kurdukları siteler ile ulaşmak mümkün.

ARKEOLOJİ MERAKI

Peki tüm bu sürecin Kocaeli Müzesi arkeoloji koleksiyonunda yer alan amphoralar ile ilgisi ne? Gerek Karamürsel Askeri Üssünde gerekse de diğer Amerikan üslerinde görev yapan askerlerin tarihi/arkeolojik alanlara karşı duyduğu ilgiyi gösteren fotoğraflar yine kendileri tarafından çekilmiş ve çalışma dönemi anılarını paylaştıkları internet sitelerinde paylaşılmıştır. Peki, bir askerin arkeolojiye ilgi duymuş olması suç mu? Pek tabii değil ancak bunun basit bir tarih merakı dışına çıktığına dair bulgularda elimizde mevcut. Örneğin 1 Temmuz 2002 günü Hürriyet Gazetesi internet sitesinde yer alan haber şöyle demektedir:

Türkiye'nin Washington Kültür ve Tanıtma Müşavirliği'ne, Roma dönemine ait olduğu tahmin edilen iki tarihi eser iade edildi. Eserlerin iade edilme hikayeleri ise hayli ilginç. Konuyla ilgili soruları yanıtlayan Washington Kültür ve Tanıtma Müşaviri Mesut Özbek, eserlerden birinin antik bir yazıtın parçası olduğunu düşündüklerini söyledi. Bu eserle ilgili Washington eyaletinde yaşayan Mark adlı bir Amerikalı'dan e-posta aldıklarını belirten Özbek, Amerikalı'nın şunları yazdığını aktardı:

"Merhaba,

*Babam, 1964-1996 yılları arasında **Yalova yakınlarındaki Karamürsel Hava üssünde görev yapmıştı. Marmara Denizi gezisi sırasında bulduğu bu antik eseri ABD'ye getirmişti. Üzerindeki yazılar soluk, ama 1000-2000 yıllık olduğunu düşünüyoruz. Babam birkaç yıl önce vefat etti ve şimdi de annemi bir bakım evine yerleştirmemiz gerekti. O nedenle Güney Carolina'daki evlerini temizlerken bu eseri bulduk. Bunun Türkiye'ye ait olduğunu hissettik."***

Haberde bahsi geçen yazıt, Theopompos adında bir Bizans saray görevlisinin 12 satırlı yazıtı sahip mezar yazıtıdır. Ve yazıtta geçen ifadeye göre, yazıt M.S. 6Ağustos 574 yılına aittir. Yazıt bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir. Görüldüğü gibi bu olay Karamürsel Hava Üssünde çalışan bir askerin yasadışı yollarla bir kültür varlığını yurtdışına kaçırılışını belgelemektedir.

HELENOPOLİS ANTİK KENTİ

Yalova İli, Altınova İlçesi, Hersek Köyü sınırları içerisinde yer alan Helenopolis Antik Kenti, İzmit Körfezinin güneyinde ve Körfezin en dar noktası olan Dil İskelesi'nin karşı hattında bulunmaktadır. Önceleri Drepena olarak adlandırılan bu kentin Büyük Constantine tarafından annesi Helena adına yaptırıldığı ve kentin daha sonra Helenopolis adını aldığı söylenmektedir.

Kent, Roma'dan Osmanlı'ya kadar kullanılan çok önemli bir yol ağının parçası konumundadır. İstanbul'dan yola çıkanların Kadıköy ve Gebze'ye uzanan karayolundan sonra Dil İskelesi'nde başlayan deniz yolculuğu Helenopolis/Hersek'te sonlanmaktaydı. Ordu seferlerinden, hac yolculuklarına kadar sık kullanılan bir güzergahtı. Bu sebeple Helenopolis önemli bir liman kenti olmalıydı.

HELENOPOLİS ANTİK KENTİ LIMANI

Bugün Hersek Burnu'nun doğu ucunda karadan yaklaşık olarak 60 metre uzaklıkta suyun içinde kalmış bir liman / mendirek kalıntısı gözükmemektedir. Bildirimize konu olan amphoraların

niçin Karamürsel Hava Üssü'nde bulunduğunu anlayabilmek için gerek karada gerekse dalış yaparak sualtında kimi incelemelerde bulduk. Alan ile ilgili yapılan çok az sayıdaki incelemede bugüne kadar tespit ve tescil işlemlerini yapan kurumlar tarafından antik limanın yukarıda tarifini yaptığımız yer olduğu görüşü hakimdi. Ancak bize göre bu mendirek kalıntısı deniz arkeolojisi açısından çok uygun bir lokasyonda değildi. Bu düşünceyle çalışmalarımızı Helenopolis Antik Kenti'nin hemen yanı başında yer alan Hersek Lagünü çevresinde yürüttük. Kısa süre içerisinde Lagünün deniz kıyısı boyunca çok sayıda amphora parçasına ulaştık. Dolayısıyla bu veriler Lagün'ün doğru adres olduğu konusunda bizlere umut verdi. Lagün içinde, lagünün kuzey sınırı boyunca yaptığımız araştırmada ise od taşından yapılmış, üzerinde bağlama halkası bulunan (mooring Stone) limanlarda geminin bağlanması için kullanılan bir palamar bağlama bloğu keşfettik. Bu veri erken dönem Helenopolis Antik Limanının lokasyonu için şimdilik ilk ve en büyük keşif olmuştur. Yanı sıra aynı noktada mermerden yapılmış kırık ve noksan bir yazıt parçası bulduğunuzu da ekleyelim.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Arkeoloji Koleksiyonu envanter defterindeki bir ifadeden yola çıkarak yaptığımız araştırma bizi çok farklı sonuçlara ulaştırmıştır. Arkeolojik bir eserden yola çıkıp, Uluslararası siyaset konusuna geçmek bizim içinde farklı bir deneyim olmuştur.

ABD ile yaptığımız antlaşmalar sonucunda kurulan, Karamürsel Askeri Hava Üssü Sovyetler Birliği'ni dinlemek gibi hayati bir görevi yıllardır sürdürmüştür.

Üssün kurulduğu noktanın Helenopolis Antik Kenti ile kesişmesi, bu noktada çalışan Amerikalı askerlerin tarih/arkeoloji ve belli ki tarihi eser kaçakçılığı meraklarını körüklemiş olabilir. Üssün inşası sırasında bu arkeolojik bölgede kalıntılara ulaşılmış olmalıydı. Bildiri konumuz olan ve 22/10/1975 tarihinde Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ne (o dönemki adı İzmit Müzesi) gelen 6 adet amphoranın bu bölgeden çıktığını hiçbir kanıt olmadan söylemek zor. Ama bu bölgeden çıkmış olsun ama meraklı askerler tarafından toplanmış bir koleksiyon olsun belli ki sonsuza kadar orada tutulmak için toplanmamışlardı. Onlar da bugün Amerika'da olabilirdi. Fakat Kıbrıs çıkartmasından, Amerikan ambargosuna oradan Amerikan üs ve tesislerinin boşaltılıp Türk yetkililerinin üsleri teslim almasına giden süreç amphoraların Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi koleksiyonuna uzanan öyküsünü oluşturmuştur. Bu araştırma, ülkemizdeki diğer yabancı askeri üslerde de bu tip hadiselerin yaşanıp yaşanmadığı sorusunu akla getirmektedir. Şimdilik bu soruya yanıt veremiyoruz. Askeri üslerin bulunduğu noktalarda yapılacak sözlü tarih araştırmaları, Müze envanter araştırmaları, zayıf bir ihtimal de olsa belki bu soruya yanıt verebilecektir.

Hellenistik dönemden Bizans Çağına kadar uzanan altı amphoranın tipoloji çalışmaları bu bildirinin konusu değildir. Kocaeli Müzesi uzmanı Arkeolog Kemal Çibuk tarafından tüm müze amphora koleksiyonumuzu kapsayacak bir çalışma yapılacaktır.

Araştırmanın geldiği bir diğer nokta Helenopolis Antik Kenti limanının lokasyonu sorusudur. Araştırmamızın sonucu göstermektedir ki bugün Hersek Lagünü olarak bilinen alan bizce geçmişte Helenopolis Antik Kenti'nin ilk limanıydı. Burası karadan içeri doğru girinti yapmış bir koy olmalıydı. Korunaklı görüldüğü için ağız mendirek ile kapatılmış ve liman olarak

kullanılmaya başlanmıştı. Ancak koya ulaşan akarsuların getirdiği alüvyon, mendireğin koydaki su sirkülasyonunu azaltması ile yıllarca koyda birikmiş ve limanı kullanılamaz hale getirmişti. Zamanla koydaki tatlı su/tuzlu su dengesi tatlı su lehinde değişmiş ve bugün bildiğimiz Hersek Lagünü oluşmuştu. Oldukça önemli bir yol güzergahı olan bu noktanın limansız kalması düşünülemezdi. Bizce Hersek Burnu doğusunda yer alan mendirek kalıntısı ikinci liman inşasına işaret etmekteydi. Ancak bu liman parlak dönemini yitirmiş Helenopolis kentinin, daha az sayıda gemiye ve yolcuya hizmet sunan limanı olmalıydı.

Farklı dönemlerde belki Karamürsel belki Yalova Çınarcık'ta alternatif limanların oluşmuş olması pek muhtemeldir.

Helenopolis kentinin ilk limanı olduğunu düşündüğümüz Hersek Gölü'nde, TÜBİTAK DİP-TAR Sığ Su Araştırma Teknesi ile Yandan Taramalı Sonar ve Deniz Tabanı Kesit Görüntüleyici akustik verileri ile limana ait olası verilere ulaşmak mümkün olacaktır kanaatindeyiz.

Son çalışmalar sırasında bizden desteğini esirgemeyen Altınova Belediyesi Başkanı Sayın Dr. Metin ORAL'a ve Belediye çalışanı Arkeolog Sabire ŞENTÜRK'e teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.I-II, Alkım Yay., İstanbul, 1995.
- Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Aydingün, Şengül, *Küçükçekmece Gölü Havzası (Bathonea?) Kazıları (2009-2012)*, İstanbul Araştırmaları Yıllığı, İstanbul, 2013.
- Burçak, Rıfki Salim, *Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983
- Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.
- Bozkurt, İbrahim, *Türk Kamuoyunda Amerika İmgesi: (1945-1980)*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.
- Dinç, Bünyamin, *Bizans askerinin denize döküldüğü yer*, NTV Tarih 25, NTV Yayınları, İstanbul.
- Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975.
- Mansel, Arif Müfid, *Yalova ve Civarı*, İstanbul Müzeleri Neşriyatı XIII, İstanbul
- Mucuk, Şükrü, *Johnson Mektubu ve Türk Kamuoyu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013.
- Sönmezoğlu, Faruk, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, DER Yay., İstanbul, 2006.
- Şahin, Haluk, *Johnson Mektubu*, Gendaş Yay., İstanbul, 2002.

İNTERNET KAYNAKLARI

- https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31004993/In_The_Track_of_Two_Lost_Cities.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1508100021&Signature=4x9DXFm4tG4zVzXoNF82B7V5czE%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DIN_THE_TRACK_OF_LOST_TWO_CITIES_Selected.pdf
- <http://www.hurriyet.com.tr/amerikalilar-kacak-turk-eserlerini-iade-etti-20890376>
- http://ctue.mam.tubitak.gov.tr/sites/images/ctue_mam/tubitak_marmara_diptar_web_turkce.pdf
- <http://www.merhaba-usmilitary.com/>
- <http://www.karamursel.us/>
- <http://www.kas60-61.org/newpers.htm>
- <http://www.navycthistory.com/turkeymullings01.html>
- <http://www.merhaba-usmilitary.com/2SIMMONSDindex.html>
- <http://www.merhaba-usmilitary.com/1DURMANindex.html>
- http://simons_a.tripod.com/sinop/sturdivant/sinope.htm